

УДК 007:304:001

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 В УКРАЇНІ

Соломія ОНУФРІВ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української преси,
вул. Генерала Чупринки, 49/402, Львів, Україна, 79044,
тел.: (+38032)239 41 92,
e-mail: sonufriv@gmail.com*

Окреслено шляхи/напрями подолання постгеноцидного синдрому в сучасному українському суспільстві, акцентовано на проблемі відповідальності українських медій в усвідомленні та інтерпретації цього феномена.

Ключові слова: постгеноцидність суспільства, голодомор, українські медіа.

Відомо, що перш ніж лікувати людину/суспільство, потрібно поставити діагноз, тобто діагностувати певну хворобу. Втім соціальний діагноз уже відомий. Свого часу це зробив американський історик, дослідник Голодомору в Україні 1932–1933 рр. Джеймс Мейс, який констатував діагноз: сучасне українське суспільство – постгеноцидне. Це означає, що Голодомор мав антиукраїнський геноцидний характер.

За Мейсом, «постгеноцидний статус України означає, по-перше, «вбивство розуму нації»; по-друге, люмпенізацію села на Східній Україні, по-третє, слабку в порівнянні з іншими народами національну солідарність різних суспільних класів; і по-четверте: масштабну антропологічну катастрофу і масовий перехід населення до настанови на ВИЖИВАННЯ ЗА БУДЬ-ЯКУ ЦІНУ замість повноцінного і гідного життя» [2]. Отже, постгеноцидне українське суспільство – це хворе суспільство, яке потребує лікування.

Як зазначила Оксана Пахльовська: «Мейс відкрив перед українським суспільством книгу його Апокаліпсису. Прочитав йому цю Чорну Книгу вголос. Але **суспільство й не дуже почуло** [виділення наше – С.О.] – і саме тому, що нейтралізовані, лоботомізовані саме ті ділянки його мозку, які відповідають за самозбереження, за самозахист. За виживання, врешті» [10].

Як бачимо, виникає наступна проблемна ситуація: відмовляючись визнати власну хворобу, українське суспільство – відмовляється від її лікування. Відтак, важливо з'ясувати, **чому** відбувається свідоме блокування, тобто витіснення проблеми, і її абсолютне неприйняття, тобто заперечення?

Цю абсолютно неадекватну реакцію українського суспільства спробував пояснити публіцист Сергій Грабовський у газеті «День»: «Наприкінці першої третини ХХ століття істотно змінилися провідні культурно-історичні типи українців; одні зникли,

інші відійшли на другий план, а наперед вилізли або той жлоб, у якого не допросишся взимку снігу, або хронічно переляканий персонаж, який постійно озирється на владу, або особа, яка істерично намагається позбутися всіх слідів свого українського походження, та, передусім, мови. Бо ж на рівні отого самого колективного підсвідомого, яке передається з покоління в покоління, такі персонажі відчувають, що це **дуже небезпечно – бути українцем** [виділення наше – С.О.], виглядати щедрим і добрим, а ще й демонструвати бодай потенційну непокору владі. Причина цієї зміни – Голодомор, котрий, як і будь-який геноцид, завдав страшної національної травми всім в Україні сущим. А відмінність Голодомору від інших варіантів геноциду – у тому, що певній частині українців була залишена можливість фізично вижити – в обмін на фактичну відмову бути українцями» [2].

Тому нині сучасні українські (!) медіа насамперед мають зупинити цей безконечний вегетативний стан українського суспільства, відновити волю до життя, тобто почати лікувати постгеноцидний синдром як хворобу, а не приховувати її.

Упродовж 20-ти років відновлення української незалежності чимало дослідників – істориків, політологів, соціологів, економістів – шукають першопричини сучасних українських проблем. Сергій Грабовський у публікації «Фактор «Х» Глибинне коріння сьогоденних українських проблем» припускає існування «факторів Х», які впливають на свідомість та підсвідомість українського загалу і влади. Такими чинниками дослідник називає триаду колоніалізм-тоталітаризм-геноцид. Вихід із ситуації бачить у повсякденній «соціальній терапії».

Закордонні науковці проявляють не менший інтерес до українських питань. Серед найновіших досліджень варто виділити праці професора історії Єльського університету в США Тімоті Снайдера «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним» та «Сталінські геноциди» професора Стенфордського університету Нормана Наймарка, в яких обидва автори підтримують концепцію «голодомору як геноциду».

Мета статті – з'ясувати шляхи подолання постгеноцидного синдрому в сучасному українському суспільстві, акцентуючи на проблемі відповідальності українських медій в усвідомленні та інтерпретації цього феномена.

Отож спробуємо окреслити шляхи/напрями подолання постгеноцидного стану України:

Перший. Наукові дослідження. Під цим досить всеохопним напрямом маємо на увазі праці сучасних істориків та філософів на запропоновану тему. Українські та закордонні дослідники докладають чимало зусиль для встановлення історичної правди, повернення національної пам'яті. Наприклад, свій рецепт лікування постгеноцидного українського суспільства пропонує О. Пахльовська: «Свого часу Ханна Арендт, а згодом Юрген Габермас, Жак Дерідда та інші європейські філософи говорили про необхідність **свідомості «пост-Голокосту»** [виділення наше – С.О.] – в Німеччині, Європі, у цілому світі. Після Голокосту, писали вони, не можна було, як раніше, відчувати світ і писати його історію. А насамперед без свідомості «пост-Голокосту», попереджали філософи, не можна побудувати демократичного суспільства» [11]. Якщо провести паралель, то можна стверджувати, що нині Україні необхідна свідомість пост-Голодомору, тільки тоді зможемо провести ефективне лікування.

Актуальними у процесі «соціальної терапії» є слова всесвітньо відомого американського філософа Френсіса Фукуяма, який під час лекції у Києві наголосив, що розбудова громадянського суспільства в Україні повинна розпочинатися із засвоєння українським народом «спільного травматичного досвіду» як підмурівку для розбудови політичної нації, Зрозуміло, що йдеться про історичний досвід Голодомору 1932–1933 рр. наслідки якого «мають озброїти народ самосвідомістю і мечем духовного самазахисту» [7, с. 2].

Один із авторів книжки «Смерть землі. Великий Голод в Україні 1932–33 рр.» італійський професор Де Роза сказав: вже «одним фактом Голодомору Україна заслужила своє право бути в колі європейських держав. Чому? Тому що Україна є державою, народом, який зазнав найтяжчих у ХХ столітті людських, культурних і матеріальних втрат через смертельну сутичку на своїй території двох найстрашніших в історії тоталітарних систем» [11].

Отже, напрям наукових інтелектуальних напрацювань українських і закордонних вчених багатий та розмаїтий, державі і суспільству важливо знати про них, і, відповідно, вміти застосовувати, впроваджувати як терапію.

Другий. Релігійні інтерпретації примирення. Значення Церкви у суспільному житті українців завжди було серед пріоритетних. Тому звернемо особливу увагу на три заклики, які у різні часи з'явилися у засобах масової інформації трьох Патріархів Церкви – Вселенської, Московської і Української Греко-Католицької.

Визначний мислитель ХХ століття – світлої пам'яті Папа Іван Павло II (який мав українське коріння) у зв'язку з 70-ми роковинами Голодомору, підсумовуючи його уроки для українців зазначив: «...Мова йде про жакликий задум, здійснений з холодним розрахунком можновладцями тієї епохи... Досвід цієї трагедії повинен сьогодні керувати почуттями та діяльністю українського народу на шляху до злагоди та співпраці. Потрібно докласти зусиль до щирого та дійового примирення [виділення наше. – С.О.]: саме у такий спосіб можна відповідно вшанувати жертви, які належать усьому українському роду...» [19]. Папа Іван Павло II наголошував на тому, що пам'ять про ті страшні події має сприяти конструктивному співробітництву та консолідації українського суспільства, усувати розколи, а також протидіяти будь-якій ідеології, що спотворює життя, гідність та кращі прагнення людини.

У 2009 р. під час візиту до Києва, новообраний голова РПЦ Кирило біля пам'ятника жертвам Голодомору оприлюднив власне бачення Голодомору. Він заявив, що голод 1932–1933 рр., «породжений абсолютно конкретними політичними причинами і посилений ще й природними катаклізмами(!)» [18], призвів до того, що загинула величезна кількість людей, зокрема в Україні, в Поволжі, на Уралі, в Сибіру, в Казахстані. Тому, на думку московського Патріарха, Голодомор є спільною бідою України та Росії. Зрештою, чи можна було очікувати інших слів?

Натомість Патріарх УГКЦ Святослав Шевчук вважає Голодомор 1932–1933 рр. найжахливішим і штучно викликаним голодом, якого, на щастя, ніколи не зазнали інші народи колишнього Радянського Союзу. На думку Предстоятеля Церкви, це було випробовування «найдешевшої в світі зброї масового знищення». Патріарх Святослав

акцентував, що голодомор завдав «глибокої рани соціальної свідомості українського народу, внаслідок чого багато людей і сьогодні бояться говорити про це, навіть на політичному рівні. Пам'ятаючи українську трагедію штучного голоду, ми насамперед хочемо зцілити нашу пам'ять, загоїти рани, котрі нам ще досі завдають болю і кровоточать»[1].

У цьому контексті цікавими виглядають дані соціологічної служби «Рейтинг». З'ясувалося, що найбільші прихильники твердження про геноцид є греко-католики (95% проти 2%) і прихильники УПЦ (КП) (62% проти 16%). Найбільші противники – прихильники УПЦ (МП), хоча й серед них кількість прихильників перевищує противників (44% вважають Голодомор геноцидом і 39% – ні) [16]. Результати соціопитування яскраво підтверджують, наскільки слово пастора є авторитетним і відображає настрої його пастви.

Третій. Дії влади. Держава як головний інститут політичної системи суспільства зобов'язана захищати права та інтереси громадян за допомогою правових норм. У 2006 р. український парламент проголосував за Закон України № 376–V «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», в якому у статті першій визнав Голодомор 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу.

Втім, як з'ясувалося: закон для всіх не один. На рівні нової влади відбуваються політичні ігри, хоча спекулювати на трагедії мільйонів абсурдно і грішно. Перепоною для сучасних державців не є стаття друга згаданого законодавчого акта, про те, що публічне заперечення Голодомору 1932–1933 рр. в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Спочатку влада устами уже экс-заступниці глави Адміністрації Президента України Ганни Герман заявила: «Ми будемо працювати не над Голодомором, а над тим, щоб нагодувати зараз народ... Про голод ми вже сказали все, що можна було сказати» [14]. Нагадаємо, одразу після інавгурації Віктора Януковича з офіційного сайту Президента України зникли банери, присвячені проектам про Голодомор. Тобто на державному рівні відбувається *активне неприйняття* голодомору як геноциду.

Згодом, 24 квітня 2010 р. Президент України Віктор Янукович під час свого виступу у Парламентській Асамблеї Ради Європи виголосив, що «Голодомор був загальною трагедією народів Радянського Союзу, а не лише українців. Тому визнавати Голодомор як факт геноциду якогось народу неправильно і несправедливо». Своім «спічем» гарант зірвав оплески російської делегації. За словами Януковича, Голодомор був «наслідком сталінського тоталітарного режиму і його ставлення до людей» [15].

Протестуючи проти здачі українських інтересів, народний депутат, член парламентської делегації України в ПАРЄ Ольга Герасим'юк заявила, що «це виступав не Президент України, а губернатор української області Російської імперії» [5]. Історик Станіслав Кульчицький також вважає, що Президент України В. Янукович виступає з позиції російської сторони.

Через заперечення Голодомору геноцидом українська діаспора у США бойкотувала зустріч з Президентом під час візиту В. Януковича у вересні 2010 р. Це була демонстрація власної позиції як для українського президента, так і для світової громадськості.

Уже цього річ офіційний Київ, хоча й взяв участь у траурних церемоніях, але відмовчався. Як зазначає Тетяна Катриченко з «Главреду»: «цього дня (26 листопада) з вуст Президента Віктора Януковича так і не пролунало слово «геноцид». Прийшов і не сказав найголовнішого. Хоча згадував про трагедію та духовні втрати, «між рядків» його виступу читалися слова півторарічної давнини»[6].

Радянська влада замовчувала цю рану, українська – зняла це більш як півстолітнє табу, здавалося, біль вщух, але відбулося внутрішнє перетворення, на невидимому для ока людини, клітинному рівні – дуже шкідливі, патологічні зміни для людського організму. Це відомий ефект зміненої клітини. У постгеноцидній людини всі кошмари минулого уже не на яву, вони міцними пазурами вціпилися у середині людини, її несвідомому. Тому лікувати постгеноцидний синдром нації – це насамперед впорядкувати «некероване минуле», щоб воно не стало загрозливим привидом нашого теперішнього.

На жаль українська влада спроможна лише раз на рік – у четверту суботу листопада – ввести одноразову ін'єкцію сироватки «антиамнезії». І то про людське око. Цього, звісно, замало, це як крапля у морі. Такими темпами одужання прийде не скоро. «Я вважав, що 20-ти років буде досить, щоб подолати наслідки Голодомору, тепер бачу, що потрібно уже 40 років, – зауважив Станіслав Кульчицький у програмі «Вечір з Миколою Княжицьким» на каналі ТВІ.

Четвертий. Суспільний резонанс проблеми. Відзначаючи 80-ті уродини презентацією перевидання історичного роману «Берестечко», миттєво відреагувала на «жести влади» моральний авторитет української нації Ліна Костенко. Вперше за 20 років «внутрішньої еміграції» цього разу не могла змовчати: «Тільки створили державу, омріяну українську державу, як почали закликати «Встаньте з колін!». Ну, якщо ви плазували, то й вставайте з колін. Але я ніколи не стояла на колінах, і мій народ, той, для якого я пишу, також. Другі прийшли і кажуть: «Ми тепер народ нагодуємо». Проект «Голодомор» на сайті закрили, бо «ми прийшли, щоб нагодувати людей». Та це люди вас годують!» [14].

У час, коли Україна і світ мовчали про Голодомор, Ліна Костенко мала відвагу написати: «Ой ти ж роде мій, роде, родоньку,/ Чом бур'ян пішов по городоньку?/ Роботящий мій з діда-прадіда, Двір занедбаний, Боже праведний...»(уривок з вірша «Чоловіче мій, запрягай коня...»).

Навесні того ж 2010 р. соціологічна служба «Рейтинг» провела соціологічне дослідження, опитавши 2000 респондентів, 60 відсотків з яких переконані, що Голодомор 1932–1933 рр. був геноцидом, спрямованим проти українського народу, 25 відсотків дотримуються протилежної думки, ще 14 відсотків – не визначилися. Важливо, що у всіх без винятку регіонах України позитивні оцінки переважають над негативними: найбільше обстоюють ідею геноциду мешканці заходу і центру України, найменше – Донбасу та сходу [16].

Попри захисну властивість людської психіки – витирати у пам'яті інформацію про масштабні катастрофи, стихійні лиха, які забрали життя мільйонів людей і поставили під загрозу життя цілих народів – потрібно розуміти, що нам, українцям,

«неминуче доведеться виконати невдячну, каторжно тяжку, але абсолютно необхідну працю *осягнення* того, що зробили з нашою землею, нашими предками (і з нами, нашими душами!) у ті тричі прокляті 1932–1933 роки...[12] – стверджує Ігор Сюдюков на сторінках газети «День».

А що означає «осягнути»? Насамперед, очевидно, йдеться про осмислення усіх трагічних наслідків для України (і соціально-економічних, ментально-психологічних, генетичних) геноцидного терору голодом, спланованого та здійсненого тоталітарним сталінським режимом. Ретельне вивчення цих наслідків може переконати будь-яку неупереджену людину в тому, що це був саме геноцид, свідомо акція, а не «результат неврожаю», чи «підсумок класової боротьби». На відміну від інших районів СРСР, першопричиною трагедії в Україні було національне питання, коли Голодомор став превентивним заходом проти українського національного руху.

Але через раціоналізацію політики радянської влади і відсутність образу «ворога» ще досі половина українського суспільства не в змозі зрозуміти, як могла «робочо-селянська» влада знищувати голодом мільйони беззахисних немовлят, жінок, старих. Тоталітарне минуле і сьогодні залишається важкою ношею, від якої неможливо звільнитися. У свідомість української нації вкарбували її цілковиту залежність від радянської держави, її «повну несuverенність не тільки у державно-політичному, а і в соціальному та екзистенційному планах» [2]. Так само несuverенною почувається особистість. Несuverенність – означає несамостійність, залежність – це механізм жертви, яка апріорі не може бути суверенною, як і не може визнати себе залежною.

У психоаналізі жертва не те, що не хоче, вона не може визнати себе жертвою, оскільки перебуває під пильним контролем механізму залежності, про вплив і дію якого, на жаль, навіть не здогадується, а, відповідно, заперечує [8, с. 864]. Це і є відповідь на питання, чому в Україні відбувається витіснення і неприйняття проблеми. Залежна людина/влада/суспільство, перебуваючи у стані несвідомої залежності, ніколи не визнає її свідомо. Працювати зі своїм несвідомим дуже важко індивідуально, і у сотні тисяч чи мільйони разів важче, коли воно є колективним. А ми маємо справу саме з колективним несвідомим. Це тільки наш архетип і тільки нам його лікувати.

Але Джеймс Мейс, окрім констатації діагнозу постгеноцидності українського суспільства, глибоко вірив в те, що Україна подолає свій постгеноцидний спадок, оскільки є нацією дивовижної життєздатності, і обов'язково стане свідомою, шляхетною і впорядкованою європейською державою. «Ніяка держава ніколи не зможе зробити Україну українською. Тільки **самоорганізовані українці поза державними структурами** [виділення наше – С.О.] зможуть це зробити. І я твердо переконаний, що це таки буде!» [9].

Постгеноцидна нація – це «нація, яку здатен вилікувати від її страху жити повнокровним національним життям тільки масовий героїчний чин, бодай у ненасильницькій формі» [2], – переконаний С. Грабовський. І такий чин відбувся!

Кульмінацією суспільного УСВІДОМЛЕННЯ трагедії стала уже традиційна всеукраїнська акція «Запали свічу», започаткована Джеймсом Мейсом 2003 р., коли з власної ініціативи тисячі українців у різних містах вшанували пам'ять своїх предків.

«Свічка – Джеймсова ідея вічного неопалимого вогнища пам'яті. Очевидно, він інтуїтивно відчув, що акція «Запали свічку» буде дуже особистим переживанням для кожного. Подібним до того, яке переживається у храмі. Бо запалена за померлих свічка передбачає молитву. «Отче наш», або своїми словами. Або сльозами. Це – і замолування гріхів, померлих і власних. І – прощення. А що найголовніше – поступове звільнення від страху і рабства. Від травми – своєї, родинної і родової» [13]. Символічна свічка пам'яті стала тим потужним об'єднаним емоційним компонентом усвідомлення постгеноцидної дійсності та особистісного розуміння цієї трагедії кожним, хто її запалив. Отже, «постгеноцидність – це не на віки. Вона лікується любов'ю, добром, знанням, терпінням... Час і зусилля – основний рецепт» [3, с. 5].

П'ятий. Медіафокус. Варто зазначити, що всі попередні запропоновані шляхи/напрями подолання постгеноцидного синдрому України активно висвітлюються в українських медіях.

У публікації «Ваші мертві вибрали мене...» Джеймс Мейс попередив українців, що «розмовляти сьогодні зі світом з позиції народу-жертви – марна справа. Але щоб рухатися далі – потрібно засвоїти уроки історії громадській спільноті та політикам. *Вільне слово* – основний інструмент цього засвоєння» [4, с. 153]. Вочевидь під «вільним словом» Мейс розумів журналістику.

На нашу думку, вирішальну медієву нішу у лікуванні постгеноцидного синдрому нашого суспільства в сучасному українському інформаційному просторі займає всеукраїнська газета «День». Чому «День»? Відповідь очевидна. Після переїзду в Україну 1993 р., уже з 1997 р. Мейс стає консультантом англomовного тижневика газети «День», її активним колумністом, ведучи з січня 1998 р. щотижневу колонку в *The Day*, а з середини 2001-го – також у «Дні».

Так «День» став трибуною для Дж. Мейса. А сьогодні – це трибуна для мейсових односторонців і журналістів газети – Сергія Грабовського, Івана Капсамуна, Ігоря Сюдюкова, Наталки Тисячної, історика Станіслава Кульчицького. Нині «День» – це літописець, який невтомно рік за роком, починаючи з 1996 р., з часу своєї появи в українському медіапросторі, творить/відтворює щоденну сучасну історію України, а основне – повертає з забуття невідомі, втрачені, перекручені та зумисно спотворені сторінки та імена в історії нашої держави. І однією з таких сторінок є Правда про Голодомор та постгеноцидність українського суспільства.

У 20-річній історії української журналістики та 15-річній історії «Дня» ЗНАКОВОЮ була заява покійного Джеймса Мейса та Лариси Івшиної про зняття Пулітцерівської премії з американського журналіста Уолтера Дюранті, яку він отримав за репортажі про сталінські 5-річні плани 1932 р. Того Дюранті, який заперечував факт Голодомору в українському селі у відомій публікації «Росіяни голодні, але не вмирають з голоду».

Наслідком Голодомору стало *духовне каліцтво* сучасного українського постгеноцидного суспільства. Досі частина українського суспільства заперечує голодомор. Лікування цієї глибокої травми стає першочерговим завданням, зокрема для українських засобів масової інформації – і першим кроком у цьому напрямку є пізнання правди, історії – такою, як вона була. Прийде час, коли перероблені на «совків» українці

зрозуміють, що є породженням наймасштабнішого геноциду в історії людства. А коли хвора людина визнає свою недугу, в неї, як правило, виникає бажання лікуватись та одужувати.

Завдання українських медій полягає у тому, щоб і сучасна влада, і суспільство усвідомили: заперечуючи проблему, втрачаємо шанс на її вирішення. Тому не варто заперечувати, не варто боятися власної історії, треба вивчати її, згадувати і осмислювати. Лікувати постгеноцидне суспільство означає подолати параліч мислення і слова, що без сумніву виникає у кожної людини, і зважитись на усвідомлення власного травматичного минулого.

Історичні документи, які підтверджують геноцид громадян України, здійснюваний Сталіним у 1932–1933 рр. опубліковані, але мусять бути відповідно **інтерпретовані**. Українські медіа як посередник повинні стати основним тлумачем цього надзвичайно важливого пазлу для цілісного сприймання постгеноцидного феномена.

Отже, під час Голодомору 1932–1933 рр. українська нація зазнала глибокої травми – психологічної, моральної. Це травма, яку не лікували, і яка, відповідно, не є сьогодні вилікувана! Навпаки – ця національна травма дуже за давнєна! Замість ефективної терапії через хірургічне втручання її просто намагалися ВИДАЛИТИ, ВИТІСНИТИ (тобто піддати забуттю)! У психоаналізі цей психологічний механізм захисту називається витісненням! (зазначимо, що витіснення та інші психологічні механізми захисту стосуються тільки негативних подій!).

Неможливо заперечити, що Системі частково це вдалося зробити, адже певна частина населення і сьогодні впевнено (чи, радше, сліпо!) ЗАПЕРЕЧУЄ Голодомор не лише як геноцид проти українців, а як Злочин режиму проти своїх людей! Втім жоден лікар не підтвердить, що заперечуючи хворобу (незалежно від того, в якому вона б не була стані – чи початковому чи давньому!) пацієнт би одужав! Це нонсенс! Навпаки – заперечення діагнозу – це початок фатального кінця – смерті пацієнта, у нашому разі – смерті нації! Чи цього ми (українці) хочемо? Чи готові ми сьогодні до цього? Адже будь-яка свідома людина/нація хоче жити! Тому нині наше основне завдання – УСВІДОМИТИ свій травматичний стан з усіма його симптомами та наслідками, і ПРИЙНЯТИ його. Коли вся постгеноцидна Україна НАВЧИТЬСЯ ЖИТИ з цим діагнозом, це стане першим кроком до нашого суспільного одужання! І місія журналістики у процесі оздоровлення власної нації має стати вирішальною!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глава УГКЦ назвав Голодомор в Україні 1932–1933 років «випробовуванням найдешевшої в світі зброї масового знищення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/45528/
2. Грабовський С. Пазурі Голодомору / Сергій Грабовський // День. – 2009. – 27 листоп.
3. Грабовський С. Фактор «Х». Глибинне коріння сьогоденних українських проблем / Сергій Грабовський // День. – 2010. – 9 липня.
4. Джеймс Мейс: Ваші мертві вибрали мене / За заг. ред. Л. Івшиної. – К., ЗАТ «Українська прес-група». – 2005. – 672 с.

5. *Єремєєва А.* Президент, який не відчуває болю...Члени делегації України у ПАРС влаштували Януковичу демарш, росіяни – аплодували / Аліна Єремєєва // День. – 2010. – 28 квітня.
6. *Катриченко Т.* Згадка про п'ять колосків або Здатність пам'ятати / Тетяна Катриченко // Главред. – 2011. – 26 листоп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/archive/2011/11/26/202537-4.html>
7. *Крамаренко О.* Ми всі – жертви Голодомору / Олександр Крамаренко // Універсум. – 2008. – № 7– 8. – с.1– 2.
8. *Малкина-Пых И. Г.* Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых – М. : Изд-во Экс-мо, 2006. – 1008 с.
9. *Мейс Дж.* Спадщина голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство / Джеймс Мейс // День. – 2003. – 12 лютого.
10. *Пахльовська О.* Джеймс Мейс і його місія. Перемога над Великим Страхом / О. Пахльовська // День. – 2007. – №27. – 15 лютого.
11. *Пахльовська О.* Голодомор: чорна книга комунізму в Україні // О. Пахльовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=6585#top>
12. *Сюндюков І.* Дослідження постгеноцидного суспільства вимагає культури й тактовності від тих, хто береться за цю тему / Ігор Сюндюков // День. – 2008. – 28 жовт.
13. *Тисячна Н.* Українці вміють бути вдячними / Наталка Тисячна // День. 2009. – 1 грудня.
14. *Штогрін І.* Ліна Костенко: немає часу на поразку / Ірина Штогрін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.telekritika.ua/daidzhest/2010-03-24/51854
15. Янукович здав Росії ще й Голодомор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/04/27/4978955/>
16. 60% українців признають Голодомор геноцидом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://focus.ua/society/109275?p=5>
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/02/28/4819246/>
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/patriarh-kirilo-nazvav-golodomor-spilnoyu-bidoyu-rosiyi-ta-ukrayini.html>
19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrajinci.hu/holod/pro_holod_papa.htm

*Стаття надійшла до редколегії 14.11.2010
Прийнята до друку 31.01.2011*

WAYS OF OVERCOMING OF SOCIALPSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF HOLODOMOR 1932–1933 IN UKRAINE

Solomiya ONUFRIV

*Ivan Franko National University in Lviv,
Ukrainian Press Studies Department,
Generala Chyprynky str., 49/402, Lviv, Ukraine, 79044,
tel.: (+38032) 239 41 92,
e-mail: sonufriv@gmail.com*

Outlines ways to overcome the post-genocidal syndrome in the Ukrainian society, placed primary emphasis on the issue of liability in the Ukrainian media awareness and Interpretation of this phenomenon.

Key words: post-genocidal society, famine, Ukrainian media.

ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ ГОЛОДОМОРА 1932–1933 В УКРАИНЕ

Соломія ОНУФРИВ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинской прессы,
ул. Генерала Чупрынки, 49/402, г. Львов, Украина, 79044,
тел.: (+38032)239 41 92,
e-mail: sonufriv@gmail.com*

Очерчены пути преодоления постгеноцидного синдрома в современном украинском обществе, сделан главный акцент на проблеме ответственности украинских медиа в осознании и интерпритации этого феномена.

Ключевые слова: постгеноцидность общества, голодомор, украинские медиа.